

Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví,
red. Michal Bobek, Pavel Molek, Vojtěch Šimíček,
wyd. Masarykova Univerzita, Brno 2009, 1006 stron.

Pierwsza dekada XXI w. przyniosła w Czechach kilka znaczących pozycji z historii prawa komunistycznej Czechosłowacji. Badania w tym zakresie rozpoczęto na szeroką skalę w ramach grantu, którego kierownikiem był prof. Karel Malý z Uniwersytetu Karola w Pradze. Jego efektem były dwie prace zbiorowe, wydane w 2003¹ i w 2004 r.² Szczególnie druga z nich, podsumowująca badania, zasługuje na uwagę ze względu na poczynione ustalenia i jako solidny wstęp do dalszych badań³. W 2009 r. ukazał się pod redakcją Jana Kuklíka obszerny podręcznik do historii czechosłowackiego prawa komunistycznego⁴. Recenzowana książka jest więc czwartą publikacją o charakterze syntezy, powstałą w stosunkowo krótkim czasie. Warto już na wstępie odnotować, że książka ma wyjątkowy, unikalny charakter. Dedykowana jest „wszystkim tym, którzy nie dali się złamać” i według opinii wyrażonej w słowie wstępnym ma przypominać czasy, gdy funkcjonowało Orwellowskie stwierdzenie: „wojna jest pokojem, wolność jest niewolą, nieświadomość jest siłą” oraz przestrzegać, żeby one nigdy nie wróciły. Przedmowę do książki napisał Václav Havel, wyrażając w niej pogląd, iż najgorszym dziedzictwem komunistycznego prawa nie jest jego treść, ale strata poczucia odpowiedzialności i upadek obyczajów. Ciekawy jest również dobór autorów: większość z nich stanowią młodzi naukowcy, urodzeni w latach 60–70., a więc ci, którzy nie doświadczyli „dobrodziejstw” realnego socjalizmu w swoim życiu. Drugą grupę stanowią osoby starsze, zmuszone w czasach komunizmu do emigracji, oraz działacze opozycji antykomunistycznej. Są wśród nich wybitni prawnicy, jak profesorowie Zdenek Krystufek i Mojmír Povolný, uczeni wykładający na amerykańskich uniwersytetach. Tak skompletowany zespół miał stanowić gwarancję krytycznego spojrzenia na prawo komunistyczne. Uznano to za ważne, gdyż, jak zaznaczyli redaktorzy tomu we wstępie, w dotychczasowych publikacjach (po 1989 r.) część autorów niedostatecznie wyraźnie dystansowała się od komunistycznego prawa.

Praca liczy ponad tysiąc stron i jest podzielona na cztery części. Pierwsza zawiera teksty dotyczące teorii prawa, druga opisuje poszczególne gałęzie prawa, trzecia dotyczy zawodów prawniczych, wreszcie czwarta zawiera teksty będące refleksjami autorów

¹ *Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945–1990*, red. L. Soukup, Praha 2003.

² *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989. Sborník příspěvků*, red. K. Malý i L. Soukup, Praha 2004.

³ Piszę o tym w artykule recenzyjnym: P. Fiedorczyk, *O dziejach prawa w socjalistycznej Czechosłowacji*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2006, t. LVIII, z. 2, s. 321–331.

⁴ *Vývoj československého práva 1945–1989*, red. J. Kuklík, wyd. Linde, Praha 2009. Zob. moją recenzję tej pracy w „Miscellanea Historico-Iuridica” 2009, t. VIII, s. 278.

opartymi na osobistych doświadczeniach. Warto w tym miejscu podkreślić znaczenie ostatniej części, będącej połączeniem historii, teorii i praktyki prawa komunistycznego.

Pierwszą część otwiera interesujący tekst o marksistowskiej teorii prawa. Jego autorem jest prof. Jiří Příbáň (ur. 1967), teoretyk prawa wykładający na Cardiff University. Zwraca także uwagę tekst Zdenka Kühna o ideologii stosowania prawa w dobie realnego socjalizmu. Podaje on przykłady wpływu stalinowskich koncepcji na stosowanie prawa przez sądy. Ten sam autor poświęcił duży tekst problemowi ukarania zbrodni komunistycznych. Ciekawy jest również tekst Davida Kosařa o lustracji w Czechach, ze szczególnym uwzględnieniem upływu czasu jako okoliczności podważającej sens przyjętych regulacji. Ważny wydaje się też ostatni tekst pierwszej części o metodach, motywach i celach badań nad prawem komunistycznym. Jego autorem jest Hynek Baňouch; formułuje on pytanie o sposób rozliczenia się z prawem komunistycznym i zastanawia się nad koniecznością przerwania ciągłości porządku prawnego w celu wyraźnego zerwania z totalitarnym prawem.

Część druga tomu zawiera teksty odnoszące się do poszczególnych gałęzi prawa. Na ich przykładzie doskonale widać, które gałęzie prawa zostały już w dużym stopniu zbadane, które zaś czekają na swego badacza. Wśród tych pierwszych warto zauważyć obszerniejsze studium Milady Tomkovéj o prawie ubezpieczenia społecznego. Również Petr Jäger w tekście o prawie wyznaniowym podsumowuje dotychczasowe ustalenia. Interesujące uwagi zawiera tekst Evy Kružíkovej o prawie ochrony środowiska. Szczególnie interesująco przedstawia się tekst Tomáša Gřivny o prawie karnym materialnym. Po przedstawieniu roli prawa karnego w systemie komunistycznego prawa oraz ewolucji aktów prawnych autor podjął się opisanie niektórych rodzajów przestępstw charakterystycznych dla tamtej epoki. Przedstawione zostały między innymi: przestępstwo nielegalnego przekraczania granicy państwowej, prawokarna ochrona własności socjalistycznej, zakłócanie spokoju społecznego. Do drugiej grupy natomiast należy niewątpliwie prawo rodzinne, które w Czechach po 1989 r. właściwie nie było przedmiotem szerszego zainteresowania żadnego uczonego.

Trzecia część pracy, poświęcona wymiarowi sprawiedliwości i organom ochrony prawnej, zawiera interesujący tekst Otakara Motejla o pozycji sądownictwa. Autor jest znanym obrońcą praw człowieka i pierwszym czeskim rzecznikiem praw obywatelskich. Uzupełnieniem jego pracy jest rozdział autorstwa Zdenka Kühna o socjalistycznym wymiarze sprawiedliwości. Autor ten omawia między innymi proces nasycania sądownictwa „ludowym” czynnikiem oraz likwidację niezawisłości sędziowskiej w czasach stalinowskich. Warto także zwrócić uwagę na tekst Stanislava Balíka o dziejach adwokatury. Autor, historyk prawa, był w latach 2002–2003 prezesem czeskiej Izby Adwokackiej.

Interesującą cechą książki jest to, że wielu autorów odwołuje się do doświadczeń innych krajów „ludowej demokracji” oraz oczywiście do prawa ZSRR. Nie po raz pierwszy możemy konstatować podobieństwo, wręcz identyczność rozwiązań stosowanych w Polsce i Czechosłowacji. Na przykład we wspomnianym tekście Zdenka Kühna o socjalistycznym wymiarze sprawiedliwości znajdujemy odniesienia do polskich doświad-

czeń. Inni autorzy przywołują Kazimierza Opalka i Jerzego Wróblewskiego jako przykłady samodzielnego myślenia prawniczego w krajach ludowej demokracji. Krótkiej analizie poddano także polskie przepisy lustracyjne.

Oryginalnym pomysłem redaktorów jest zamieszczenie na końcu tomu podstawowych pojęć z dziedziny ideologii marksistowskiej. Jest to „słowniczek pojęć dla młodszych lub mniej zaawansowanych marksistów”. Znajdziemy tam takie pojęcia jak baza i nadbudowa, dyktatura proletariatu, walka klas, materializm dialektyczny, imperializm i wiele innych. Redaktorzy zalecają, by studiować go „po kapkach”, czyli powolnie, zapewne żeby lepiej je zrozumieć...

Książka stanowi cenny wkład w badania nad prawem komunistycznej Czechosłowacji. Prezentuje inne ujęcie problemu niż dotychczasowe publikacje. Zwraca uwagę na zdecydowanie antykomunistyczne nastawienie, nieukrywane zresztą przez autorów. Opisuje obrazowo, że stan badań nad prawem komunistycznym w Polsce i Czechach jest zdecydowanie różny. Wprawdzie polskie badania wydają się być bardziej zaawansowane, ale w Czechach zdecydowanie więcej napisano na przykład o komunistycznej teorii prawa. W obu krajach nadal jest jeszcze o czym pisać, i to przez długie lata.

Piotr Fiedorczyk